

МОДУСИ ЧАСУ У СТРУКТУРІ ЛІРИЧНИХ ТВОРІВ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті досліджено темпоральний аспект поезії Т. Шевченка, проаналізовано її особливості, пов'язані з уживанням часових модусів. Висловлюється думка, що тричленна структура зображення часу в ліриці Т. Шевченка, яка проявляється в коловому русі через різні його модуси (минуле – теперішнє – майбутнє), є наслідком циклічної структури часовідчуття автора, суголосної фольклорній традиції. Проаналізовано аспекти зображення сакрального / ідилічного та профанного часу в поезії Т. Шевченка.

Ключові слова: лірика, модуси часу, циклічний час, сакральний та профанний час, фольклорна та християнська традиція.

Liliya Lavrynovych. Time Modi in the lyrical works of T. Shevchenko

In the article, the temporal aspect of T. Shevchenko's poetry has been researched and its peculiarities connected with the usage of time modi have been analyzed. It has been also suggested that the threenominal structure of time depiction in the lyrics of T. Shevchenko, which is visualized in the circular motion through its various modi (past – present – future), is the result of cyclic structure of the author's temporal sense, consonant folk tradition. The aspects of sacral/idyllic and profane time image in T. Shevchenko's poetry have been analyzed.

Key words: lyrics, time modi, cyclical time, sacral and profane time, folk and Christian tradition.

Лілія Лавринович. Модусы времени в структуре лирических произведений Т. Шевченко

В статье исследован темпоральный аспект поэзии Т. Шевченко, проанализированы ее особенности, связанные с употреблением временных модусов. Высказывается мнение, что трехчленная структура изображения времени в лирике Т. Шевченко, которая проявляется в круговом движении через различные его модусы (прошлое – настоящее – будущее), является следствием циклической структуры времяощущения автора, созвучной фольклорной традиции. Проанализированы аспекты изображения сакрального / идилического и профанного времени в поэзии Т. Шевченко.

Ключевые слова: лирика, модусы времени, циклическое время, сакральное и профанное время, фольклорная и христианская традиция.

Постановка наукової проблеми та її значення. Світобачення митця завжди пов'язане зі структурою його часовідчуття. Час – один із основних атрибутів існування людини, джерело її досвіду, об'єкт свідомого чи позасвідомого «переживання». Будь-яка художня рефлексія темпорально опосередкована, а особливості рецепції митцем часових феноменів визначають і систему його аксіологічних домінант.

Час ліричних творів далеко не завжди піддається літературознавчому аналізу через подеколи складність його модифікацій у свідомості автора. Про це можна сказати і у стосунку поетичної творчості Т. Шевченка, яка під таким кутом зору досліджувалася нечасто. Проте такий аналіз дає можливість розставити певні акценти в уявленні про художній світогляд поета.

Серед найґрунтовніших розвідок про художній час у поетичній творчості Т. Шевченка – праці В. Смілянської, В. Мовчанюка, О. Шупти-В'язовської та ін. [див., зокрема: 7, 10, 11, 13, 14]. Найчастіше ці та інші автори апелюють до аналізу зображення часу в поемах та баладах – у сюжетних, ліро-епічних творах Шевченка.

Зосередимо увагу на «чистій» ліриці поета. **Мета** нашої розвідки – аналіз проєкції індивідуально авторських особливостей Шевченкової рецепції часу на художній текст.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Рух ліричного часу не співпадає з реальним: він може йти швидше, ніж реальний час оповіді, може бути синхронним із ним, як, приміром, у діалозі, може сповільнюватися або й зупинятися в описі, він може послідовно зображати події, які реально тривають одночасно, він то розгалужується, то повертається назад та под. Але в кожному конкретному випадку (принаймні коли ведемо мову про домодерністські літературні практики) у ліричному творі автори зазвичай використовували якусь одну із цих чи інших можливих модифікацій.

О. Потебня в роботі «Из записок по теории словесности» (1905) як загальноновизнане наводить твердження: «Лірика – *praesens*. Вона є поетичним пізнанням, яке, об'єктивуючи почуття, підпорядковуючи його думці, дає можливість винищитися над ним... Епос – *perfectum*. Звідси спокійне споглядання, об'єктивність (відсутність іншого особистого інтересу в речах зображуваних і подіях, крім того, який потрібен для можливості самого зображення)» [8, 448–449].

Чи присутній такий аспект ліризації поетичного мовлення в Т. Шевченка? Однозначно так. Але це відбувається на рівні загального пафосу – і за рахунок надмірної риторичності, внутрішнього діалогізму фрази, експресивності – загалом комплексу засобів, які зближують Шевченкові твори на рівні поезики не тільки із молитвами, на що часто вказують дослідники [див., наприклад: 3–5], а із замовляннями – фольклорним жанром, речитативними формулами переважно віршованого характеру (багатою, розмаїтою ритмікою, поетичним синтаксисом – анафорою, риторичними звертаннями і запитаннями, різними видами художнього паралелізму тощо).

Замовляння відбивають язичницький світогляд, але в добу християнства в заговірні формули ввійшло дуже багато християнських елементів, стали з'являтися і звернення до Господа, Богородиці, святих. З точки зору інтенції, прагнення, замовляння перебувають у позачасовій сфері, вони імперативні. Оця імперативність,

наказова форма – суттєва відмінність замовляння від молитви. І ні для кого не секрет, що імперативність – одна із найяскравіших ознак ідіостилю Шевченка (тут пригадаймо відзначену О. Забужко, правда, з іншого приводу, дуальність поета: «Шаман-християнин у профанному світі» – так називається один із розділів Забужкової монографії [6]). Будь-яка імперативність, за логікою речей, спрямована в майбутнє (коли особа звертається до когось із проханням чи наказом, то ця спонука може бути виконана чи не виконана потім, у майбутньому), проте твориться, так би мовити, «тут і тепер».

З точки зору змістового та мовно-граматичного наповнення (час художній і граматичний тісно пов'язані, хоч вони можуть істотно відрізнятись один від одного), традиційні для нашої свідомості часові модуси (минуле, теперішнє, майбутнє) у замовляннях можуть легко співіснувати, причому (що найважливіше!) не в опозиційних одне до одного, а у причинно-наслідкових чи у відносинах послідовності. Це варіанти художньої ретрансляції різних часів у невеликому за обсягом, по суті, ліричному творі.

З іншого боку, загальним місцем літературознавчих досліджень є апеляція до думки про зв'язок романтизму із фольклорною традицією. Проте Шевченків романтизм у стосунку до проблеми часу (як і романтизм загалом) найбільш зримо проявляється в мотиві бінарного протиставлення епох (минуле – сучасне або сучасне – майбутнє). У цьому сенсі знаходимо в Т. Шевченка багато прикладів антитетичності (йдеться про бінарну опозицію в межах одного твору, де використовується антитеза). Це дійсно типовий романтичний підхід.

Яскравим прикладом такого протиставлення минулого та теперішнього є поезія «Чи то недоля та неволя...»:

... Вороги!!

І люті! люті! Ви ж украли,
В багно погане заховали
Алмаз мій чистий, дорогий,
Мою колись святу душу!

...

Тепер іду я без дороги,
Без шляху битого... а ви!
Дивуєтесь, що спотикаюсь,
Що вас і долю проклинаю,
І плачу тяжко... [12, 229].

У ліричному творі – задля його цілісності? спонтанно? за логікою речей? – поети зазвичай використовують або лише один із модусів, або два (як у щойно цитованій поезії), коли присутній надривний мотив трагізму розірваності часу.

Натомість у величезній кількості поезій Т. Шевченка спостерігаємо нав'язливе звернення в межах одного твору до тричленного зображення часових модусів, коли в одній, навіть зовсім невеликій за обсягом поезії (а то й буквально у кількох строфах) автор «вміщує» і минуле, і теперішнє, і майбутнє.

У цьому сенсі показовою є поезія «До Основ'яненка», де відбувається процес перетікання з минулого, через теперішнє в майбутнє, а потім знову, ніби по колу; перехід по цих часових модусах визначає динаміку поетичного тексту, коли апеляція до історичного минулого України змінюється констатацією сучасної авторові руїни, а потім переходить у профетичні візії майбутнього.

Подібну часову «надмірність» у підході до змісту поетичного висловлювання, «співприсутність» у різних варіаціях минулого, теперішнього та майбутнього зустрічаємо в таких поезіях, як «На вічну пам'ять Котляревському», «Думка (Тече вода в синє море...», «Тарасова ніч», «Вітер з гаєм розмовляє», у присвяті поеми «Мар'яна-черниця», «Полякам», «Бували війни й військовії свари...» та ін.

У цьому сенсі до рівня риторичного топосу доходить фраза із поезії «Н. Маркевичу», де оприявнюються усі три модуси: «Було колись – минулося // Не вернеться знову» (1, 127). Такий прийом надає динамізму самій фразі і поетичному тексту загалом. Очевидно, що виходимо тут на особливості індивідуального авторського стилю. Але зрозуміло, що стиль – це наслідок того, що є людина (М. Бюффон), тому в цій нав'язливості маємо шукати не тільки певні маркери поетики Т. Шевченка, але й глибинні моменти його світобачення.

Так само нав'язливо звучить у Т. Шевченка мотив проминальності, конечності людського життя в часі. Проминальність – це процес переходу із буття в небуття, всезагальний закон вмирання, який поширюється на кожного із сущих. Мають слушність ті дослідники, які пишуть про Шевченка-протоекзистенціаліста (Б. Рубчак – про разючі збіги у спадщині Шевченка та К'єркегора [9], Забужко про екзистенційну самотність ліричного героя шевченкової поезії [6, 90]). Дійсно, філософські роздуми Шевченка легко «вкладаються» у ще одну екзистенціалістську формулу – життя як «буття-до-смерті».

Прикладів звернення до цього мотиву у Т. Шевченка більш ніж достатньо як у ліричних, так і в ліро-епічних творах, наприклад:

Все йде, все минає – і краю немає.
Куди ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не знає.
Живе... умирає... одно зацвіло,
А друге зав'яло, навіки зав'яло...
І листя пожовкле вітри рознесли (1, 128).

Або:

Минає
Неясний день мій; вже смеркає;
Над головою вже несе
Свою неклепаную косу
Косар непевний... Мовчки скосить,
А там – і слід мій занесе
Холодний вітер... Все минає!.. (2, 286);

Подібні мотиви зустрічаємо в поезіях «Минають дні, минають ночі...», «Три літа», «Лічу в неволі дні і ночі...» та ін.

Плинність, тимчасовість, проминальність життя, як і пошук сенсу власної закинутості у світ, тісно пов'язані із часовими модусами та способами їх оприявлення у творах. У поезії Шевченка чітко виокремлюються дві складові поетової самоідентифікації: «я» як самоцінна окремішність і «я» як представник

роду, колективної, національної свідомості. Причому часові модуси для цих складових (а будь-який час у свідомості завжди ціннісно орієнтований) не однакові, вони мають різне аксіологічне наповнення.

Минуле індивідуального, особистісно-екзистенційого «я» ліричного героя у творах Шевченка далеко не завжди позитивно марковане, воно амбівалентне. Це дитинство – з одного боку, сирітське, сповнене кріпацьких поневірянь, а з іншого – щасливий, ідилічний час, «золотий вік» індивідуальної біографії, дитинство, пора невинності. Знову-таки подеколи ця амбівалентність – у межах одного твору (пригадаймо зміни настрою ліричного героя в поезії «Мені тринадцятий минало...»). Або ж просто – колишнє життя, і тут уже у Шевченка відверто негативне маркування:

Буває, в неволі іноді згадаю
Своє стародавнє, шукаю, шукаю,
Щоб чим похвалитись, що й я таки жив,
Що й я таки Бога колись-то хвалив!
Шукаю, шукаю... Господи б, хотілось
Згадать хоть що-небудь! (2, 224).

Минуле колективного «я» – однозначно «золотий вік». Це священний, сакральний «час початку», «першотворіння», який передує часу історичному, профанному. Це і час свята – періоду, ніби викресленого із повсякденності (пригадаймо: етимологічно слово «свято» походить від праслов'янської основи, від якої утворені сл. «святий», «святість»); деякі дослідники говорять про зв'язок цієї лексеми із давньоіндійським «процвітання»).

Однаково негативне маркування має теперішній, профанний час як індивідуального, так і колективного «я». І перший, і другий тісно пов'язані із конкретним простором – Україною. Тільки у випадку колективного «я» йдеться про неволю, страждання, богопокинутість представників українського роду, українського колективу на рідній землі («І день іде, і ніч іде. // І, голову схопивши в руки, // Дивуєшся, чому не йде // Апостол правди і науки?»), а у випадку індивідуально-особистісного «я» автор говорить про відірваність від цього простору

і екзистенційну самотність, яка проявляється в Шевченка двояко: з одного боку, самотність митця, позбавленого сакрального, животворного простору, з іншого боку, туга за родиною, родинними стосунками (останні в Шевченка – постійна інтенція, пошук недосяжної ідилії).

Г. Грабович, досліджуючи семантику символів у творчості Шевченка, звернув увагу на негативні аспекти символіки сім'ї у творчості поета. Йдеться про зображувану в ряді творів Шевченка неможливість гармонійного шлюбу (ця тема зустрічається і в автобіографічних фрагментах ліричної поезії), такі твори показують сім'ю «як щось спотворене і скалічене», як «суспільну одиницю, що не діє» [2, 84].

Мотив самотнього проминання, нестерпного для ліричного героя, рефреном звучить у творчості Т. Шевченка. Це, зокрема, твори, де зображена туга через відсутність пари; тут можна пригадати цілий ряд стилізованих під народну пісню поезій, написаних на Кос-Аралі: «Якби мені черевики...», «І багата я, і вродлива я...», «Полюбилася я, одружилася я...», «Породила мене мати у високих у палатах...», «Закувала зозуленька в зеленому гаї...», «Не тополю високою...» та ін. До цього переліку можна віднести пізнішу поезію дещо іншого характеру, де звучить гірка самоіронія, побудована на паралелі: дідусь, що гірко плаче через своє сирітське дитинство (тут мова про відсутність не пари, а – ширше – родини):

На батька бісового я трачу
І дні, і пера, і папір!
А іноді то ще й заплачу,
Таки аж надто. Не на мир
І на діла його дивившись,
А так, мов іноді, упившись,
Дідусь сивесенький рида –
Того, бачте, що сирота (2, 232).

Насамкінець, у модусі майбутнього знову спостерігаємо різке розмежування складових поетової самоідентифікації. Майбутнє індивідуально-особистісного «я» в уявленні поета є нерадісним. Це далеко не ідилічний, а швидше, знову-таки профанний час, який не дарує надії, а веде лише до смерті.

Минули літа молодії,
Холодним вітром од надії
Уже повіяло. Зима!
...
Не жди весни – святої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить!
І думу вольную на волю
Не прийде випустить... Сиди
І нічогісінько не жди!.. (2, 359).

З іншого боку, зустрічаємо в Т. Шевченка поезії, які зображають мрії поета про особисте майбутнє, але ці мрії радше сновидні і не позбавлені песимістичних настроїв, як-от у поезії «Л. (Поставлю хату і кімнату...))».

У подібних поезіях, окрім особисто-індивідуального начала, вбачаємо вихід на універсальні первні Шевченкового уявлення про ідеальний, сакральний час. Це, як уже сказано, завжди позитивно маркований мотив родинної ідилії – бажаного, яке проявляється двояко: або має в основі шлюбні стосунки, або базується на ідеї тяглості поколінь, щасливому їх співіснуванні в єдиному часі. Так, наприклад, чітко відбитий авторський ідеал у поезії «Росли укупочці, зросли...»: це ідилічна картина щасливого подружжя, яка, на відміну від будь-якої іншої поетичної ідилії (за жанровим визначенням), не застигла, а рухома, динамічна, така, що має розвиток в часі. А в поезії «І досі сниться: під горою...» Т. Шевченко створює образ ідилії, де поєднані три покоління родини – сивий дід, мати дитя.

Проте все це у Шевченковій свідомості – сон, марення, практично не досяжний ідеал. Тут у поета з усією очевидністю вловлюється шекспірівський мотив «звихненого часу» і неможливості зв'язати сучасне із колишнім славним, сакральним часом як роду, так і держави. (Згадаймо слова Гамлета: «Звихнувся час... О доле зла моя! // Чому його направить мушу я?»). Зруйнований зв'язок поколінь, оця внутрішня, родова, генетична спадкоємність. Ліричний герой Т. Шевченка як

носій тієї давньої традиції, як особа, котра внутрішньо, суб'єктивно весь час, щомиті перебуває в системі координат сакрального часу, яка є кров'ю і плоттю від колишнього козацького духу виявляється у профанному світі, в якому давня слава і сакральне зневажені. Тут він нікому такий не потрібний (пригадаймо: «Не так ті вороги, // Як добрії люди – // І окрадуть жалкуючи, // Плачучи осудять...»).

Звідси – відчуття самотності, закинутості у профанний час, час неволі, відсутності святості, звідси – подеколи сумнів у своєму поетичному дарі (чи точніше сумнів у затребуваності цього дару: «Либонь, уже десяте літо, // Як людям дав я «Кобзаря», // А їм неначе рот зашито, // Ніхто й не гавкне, не лайне, // Неначе й не було мене. // Не похвали собі, громадо! – // Без неї, може, обійдусь, – // А ради жду собі, поради! // Та, мабуть, в яму перейду // Із москалів, а не діждусь!» (2, 199)), звідси, вочевидь, і трагедія Т. Шевченка-людини.

Насамкінець, колективне «я», візії його майбутнього в поета не однозначні. Тут можна пригадати нерадісну картину з «Осії. Глава XIV», де автор знову використовує тричленну модель часу:

Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі.
А ти пишалася колись
В добрі і розкоші! Вкраїно!
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко? (2, 332).

Проте частіше в Т. Шевченка зустрічаємо оптимістичні, позитивно марковані візії майбутнього, і вони насправді генетично споріднені із отим сакральним часом минувшини, яка, як слушно зауважив Г. Грабович, не є зовсім історією, а швидше метаісторією, творенням колективного українського міфу.

Саме і лише в родовому і колективному часі можливий вихід за межі особистого проминання, про яке так часто згадує Т. Шевченко. Саме із тяглістю поколінь асоціюється в Шевченка і майбутній сакральний час, час воскресіння, райський час (пригадаємо «Божий день», неділю, свято, святість, процвітання). І ще

два символи, які додаються до цього сакрального часу, – слава і воля. Власне, профанний час у Шевченка асоціюється насамперед із неволею, а щодо слави, то вона у нього амбівалентна: у поезії «Слава» (2, 264) вона «задрипанка», «шинкарка», «перекупка п'яна», «кряля мальована» (це слава отого профанного часу, і ціна її невисока, бо то проминальна марнота), проте в поезії «Чи не покинуть нам, небого...» (2, 372–373) знаходимо іншу Славу – істинну, позачасову:

Через Лету бездонную
Та каламутную
Перепливе, перенесем
І Славу святую –
Молодую, безвічну.

Правдива Слава – свята, молода (порівняймо зі старістю, старінням у профанному теперішньому часі Т. Шевченка) і безвічна (невмируща, позачасова, така, що не триває в часі). І можлива така слава лише за умови безперервності родового зв'язку.

Усвідомлення тягlosti поколінь дає відчуття живої наступності людських груп, в які особа включається як реальний носій зв'язків, що поєднують сьогодення з минулим і передають їх у майбутнє. І це відчуття має значно більший сенс і цінність, ніж проста вказівка на певну точку абстрактної хронологічної шкали. Звідси, до речі, у Шевченка частий образ козацьких могил, які говорять. Це голос померлих предків. Звернення до історичних і напівлегендарних постатей у Шевченка – своєрідна форма рахунку, ліку, перерахування предків, завдяки якому з'ясовується не стільки загальна хронологія народу, держави, скільки встановлюються спадкоємні зв'язки в межах роду, родини. Це «сімейний», «родовий» час (А. Гуревич).

Висновки. Таким чином, приходимо до думки про своєрідність Шевченкової рецепції часу, яка, закономірно, знайшла своє відбиття у творчості. Найпростіша класифікація уявлень про час – поділ його на циклічний, «замкнений», і лінійний, векторний, що рухається в напрямку майбутнього. Циклічне уявлення про час малює картину світу, в якій існує «цикл», проміжок часу, після якого події

починають повторюватися. Зрозуміло, це дуже спрощене визначення, можливі різні модифікації, проте в основі такого підходу завжди лежить принцип «вічного повернення» (а в деяких фольклорних жанрах, на що вказує Мелетинський, це прагнення до «вічного повернення» є прагненням до кінцевого спокою, який увінчує замкненість часу). Цей момент, на нашу думку, присутній у Т. Шевченка. Проте він оприявнює аж ніяк не первісно-язичницьке сприйняття часу, бо глибоко християнський за переконаннями автор світоглядно перебував і в силовому полі новозавітно-апокаліптичної (тобто лінійної) традиції.

Традиційно-схематичне уявлення про християнський час – від народження Христа до апокаліпсису. Він має початок і кінець, це вектор. Та християнська містика значно глибше пояснює цей феномен, протиставляючи профанний час божественній, сакральній, райській вічності до Адамового гріхопадіння та після Апокаліпсису. Час – профанний, він – наслідок гріхопадіння. Але долучення до сакральної вічності, перебування в ній відбувається щоразу під час божественної літургії, коли християнин перебуває і «вже» в раю, і «назад», тобто, за традиційною хронологією, і в минулому, і в майбутньому. Християнська формула сакральної вічності відома: «Я – Альфа і Омега, початок і кінець, ... хто єсть і хто був і хто приходить...» (Одкр., 1.8), у ній, як бачимо, три часові модули зливаються воєдино, як це часто відбувається в поезії Кобзаря.

Головний вододіл як у біблійному тексті, так і у поезії Т. Шевченка, – не між часовими модулями минулого, теперішнього та майбутнього, а між сакральним «безвічним» часом та між профанним триванням¹. Індивідуально авторський часовий міф Шевченка – це формула національного народження / воскресіння. Звідси – апеляція до народження нації, «початку часів», «золотого віку» козаччини, який проминув, але в інтенції залишається – на недосяжному для ока кінцевої людини обрії – наступний «золотий вік», воскресіння нації – «сім'я велика, вольна, нова». У такій сім'ї генетичний зв'язок не буде перерваний, це сакральний час

¹ Досліджуючи сакральний наратив у поемі Т. Шевченка «Марія», О. Брайко акцентує увагу на основних християнських топосах-символах ліро-епічного твору, докладно відчитуючи головну, на нашу думку, антитезу всієї творчості автора: «антитеза прекрасного світу і спустошеного повсякденного існування набуває в Шевченка форми повсякчасного протиставлення і взаємодії сакрального і профанного вимірів суцього...» [1, 48].

родової спів-причетності, де екзистенційна самота і неволя будуть зруйновані, де царство святості і любові. Т. Шевченко прагне, щоб його пам'ятали саме як співця та апологета такої істини. Звідси – фінальні слова його заповіту нащадкам: «І мене в сім'ї великій, // В сім'ї вольній, новій // Не забудьте пом'янути // Незлим тихим словом».

ЛІТЕРАТУРА

1. Брайко О. Наративізація сакрального в поемі Тараса Шевченка «Марія» / О. Брайко // Слово і час. – 2008. – С. 41–51.
2. Грабович Г. Шевченко як міфотворець. Семантика символів у творчості поета / Г. Грабович. – К., 1998. – 206 с.
3. Даниленко І. «Світе ясний! Світе тихий!» як стилізація церковного гімну / І. Даниленко // Дивослово. – 2008. – № 3. – С. 41–44.
4. Даниленко І. Молитва в поетичному дискурсі Тараса Шевченка / І. Даниленко // Слово і час. – 2006. – № 6. – С. 15–20.
5. Даниленко І. Шевченків молитовний триптих 1860 року: від поезики до світогляду / І. Даниленко // Дивослово. – 2007. – № 3. – С. 43–47.
6. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К., 1997. – 144 с.
7. Мовчанюк В. Час / В. Мовчанюк // Темі і мотиви поезії Тараса Шевченка / Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба, В. Мовчанюк, Є. Нахлік. – К. : Наук. думка, 2008. – С. 135–148.
8. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М., 1976. – 614 с.
9. Рубчак Б. Шевченкові профілі і маски: іронічні ролі «я» у поезії «Кобзаря» / Б. Рубчак // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. Т. ССХХХІХ. Праці Філологічної секції / Ред. Олег Купчинський. – Львів, 2000. – С.15–37.
10. Смілянська В. Л. «Святим огненным словом...» Тарас Шевченко: Поетика // Смілянська В. Л. Шевченкознавчі роздуми : Зб. наук. пр. – К., 2005. – С. 6–210.
11. Снігаренко Є. О. Фольклорний хронотоп у творах Т. Шевченка (на прикладі балад «Причинна» та «Тополя») / Є. О. Снігаренко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 1 (212). – С. 106–112.
12. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : У 12 т. / Редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2001.
Т. 2 : Поезія 1847–1861. – 784 с. Далі, посилаючись на це видання, зазначаємо в дужках том і сторінку.
13. Шупта-В'язовська О. Жанрове мислення Тараса Шевченка: (Аспект художнього часопростору) / О. Шупта-В'язовська // Літературознавство : Матеріали 5 конгресу Міжнар. асоц. українців: Доповіді. – Чернівці, 2003. – Кн. 2. – С. 110–114.
14. Шупта-В'язовська О. Творчість Шевченка як ліричний канон : (Часопросторовий аспект) / О. Шупта-В'язовська // Збірник праць тридцять третьої наукової Шевченківської конференції. – Черкаси, 2000. – С.105–112.